

KANTIŠKOJI PATYRIMO SAMPRATA

Arvydas Šliogeris

Vilniaus universiteto Filosofijos katedra
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
Tel. (370 5) 266 76 17; faks. (370 5) 266 76 00
El. paštas: arvydas.sliogeris@fsf.vu.lt

Straipsnyje nagrinėjama I. Kanto patyrimo samprata. Grindžiamas teiginys, jog Kantas patyrimą suprantą labai siaurai – kaip technomokslinio eksperimento analogą. Tai reiškia, kad patyrimo kaip sandūros su Transcendentiniu Kitu modelis galutinai atmetamas ir Kantas įtvirtina technomokslinį prietarą – kad vienintelis tikras patyrimas įmanomas tik laboratorijoje.

Reikšminiai žodžiai: patyrimas, technomokslas, mąstymas, būtis.

1. Mąstytojas, kad ir koks jis būtų didis, negali numatyti ne tik savo idėjų likimo ateityje, bet labai mišlotai išivaizduoja tų pačių idėjų vietą praeities intelektualiniame panteone. Kantas – ne išimtis. Pats jis manė, kad jo „kopernikinį perversmą“ filosofijoje išreiškia tezė: „objektai turi prisiderinti prie mūsų pažinimo“ (*die Gegenstände müssen sich nach unserer Erkenntnis richten* – Kritik der reinen Vernunft, Verlag Philipp Reclam jun. Leipzig, 1979, p. 22). Bet iš tikrųjų nuo šios intuicijos prasideda ne tik naujųjų amžių racionalistinė filosofija, Descartes'o lūpomis paskelbusi, kad bet kokio egzistavimo pamatinė sąlyga ir pagrindas yra pažįstantis mąstymas (*cogito ergo sum*), bet savaip ir visa Vakarų metafizika, klusniai skleidusi pamatinę Platono intuiciją: jusliniai daiktai egzistuoja tik tiek, kiek jie dalyvauja idėjose, vadinasi, nežmogiškojo daikto egzistenciją lemia jo mąstoma ir tik mąstoma esmė kaip grynoji visuotinėybė. O tai tas pat, ką teigia Kantas.

2. Mano galva, tikrai kopernikiškąjį perversmą Kantas padaro kitu savo minties judesiu: pirmą kartą Vakarų metafizikoje įtvirtindamas nelygstamą juslinio patyrimo svarbą tikrovei pažinti ir jusliškai susaistyto patyrimo pirmumą grynojo protavimo atžvilgiu. Palyginti ramiai Vakarų metafizikos – nuo Parmenido iki Hume'o ir Leibnizo – slinktį Kantas perlaužia tokia teze: „Vadinasi, joks pažinimas laiko atžvilgiu nėra pirmesnis už patyrimą ir kiekvienas pažinimas juo prasideda“ (*Der Zeit nach, geht also keine Erkenntnis in uns vor der Erfahrung vorher, und mit dieser fangt alle an* – Ibid, p. 45). Tik juslinis patyrimas turi transcendentinį šaltinį, todėl tik patyrimas yra būtina (nors ir nepakankama) žmogaus atvirumo patiems daiktams (tokį atvirumą Kantas ir vadina pažinimu), Tikrovei *par excellence*, galimybės sąlyga – štai šios Kanto tezės tikroji prasmė. Visos ikikantiškosios filosofijos pamatas buvo atvira arba slapta *panieka* julsėms ir jusliniam patyrimui. Net

anglų empiristai, viduramžių nominalistų įpėdiniai Locke'as, Hume'as, Berkeley's, pripažindami juslinės pagavos akivaizdumą, šios pagavos ne tik nelaiko pačių daiktų patyrimu, bet ją traktuoja kaip sąmonės gaminį, neatveriantį jokios tikrovės anapus juslinių duočių. Kaip tik šia panieka juslėms pagrįstas Hume'o skepticizmas, Berkeley'o solipsizmas ir Locke'o „antrinių kokybių“ iliuziškumo doktrina. Visoje ikikantiškoje metafizikoje esama tik vieno mąstytojo, pripažinusio juslinio patyrimo nelygstamą svarbą ir pirmumą grynojo protavimo atžvilgiu. Tai Herakleitas, išsitaręs taip: „Ką matau, girdžiu, *patiriu* (išskirta mano – A. Š.), tam aš teikiu pirmenybę“. Šiuo požiūriu Kantas – jaunesnysis Herakleito brolis.

3. Tačiau, deja, pats Kantas neįstengia atsipirti tūkstantmetės tradicijos galybei ir savąjį perversmą nuvesti iki loginės ir dalykinės baigties: kaire ranka jis atima tai, ką dovanoja dešine. Jeigu Kanto tezė apie nelygstamą juslinio patyrimo svarbą laikysime intelektine revoliucija, tai antrąjį Kanto žingsnį – juslinio patyrimo *esmės* interpretaciją – turėsime laikyti intelektine kontrrevoliucija, restauravusia tradicinės (ikikantiškosios) metafizikos statusus – sudievinas grynojo proto abstrakcijas. Juk kantiškąją patyrimo sampratą išreiškia įžymioji tezė, esanti lemtingame *Grynojo proto kritikos* skyriuje, pavadintame taip: „Von dem oberstem Grundsatz aller synthetischen Urteile“. Štai tas „oberste Grundsatz“: „patyrimo apskritai galimybės sąlygos kartu yra patyrimo objektų galimybės sąlygos“ („die Bedingungen der Möglichkeit der Erfahrung überhaupt sind zugleich Bedingungen der Möglichkeit der Gegenstände der Erfahrung“ (Ibid., p. 254). Tai reiškia, kad patyrimo objektas konstruojamas intelekto, o patyrimas *savaime* neatveria jokio *transcendentinio* objekto. Iš tikrųjų Kantas tvirtina, kad juslinis

patyrimas nepagauna „daikto savaime“ (*Ding an sich*), taigi žmogaus neatveda į sąlytį su kokia nors subjekto atžvilgiu transcendentiška tikrove. Vadinasi, Kanto „oberste Grundsatz“ tėra Parmenido tezės – tas pats yra pagava ir tai, kas pagaunama (*dasselbe ist Begriff und das was zu begreifen ist*) – variantas. Pati tikrovė nepatiriama, o gali būti tik maštoma: vienintelė tikrovės vieta – kalba. Lygiai tą patį sako ne tik Parmenidas, bet ir Platonas, ir Aristotelis, ir Augustinas, ir Tomas, ir Descartes'as, ir Leibnizas, ir Berkeley's, ir net Hume'as. Jei juslinis patyrimas duoda tik „reiškinį“, bet neatveria daikto savaime, tada praranda prasmę pati *patyrimo* – pagal apibrėžimą, turinčio atverti tai, kas transcendentiška patyrimo subjekto atžvilgiu, – sąvoka. Patyrimas atveda žmogų į sąlytį su fantomu, o pati tikrovė duota tik intelektui (*Verstand*) arba protui (*Vernunft*) – tokia Kanto išvada. Šitaip Kantas išsižada savo „kopernikiškojo perversmo“ ir sugrįžta į tradicinės metafizikos vagą.

4. Kodėl Kantas taip lemtingai klysta, pratešdamas tūkstantmetę metafizinę klaidos istoriją – panieką jusliniam patyrimui? Mano galva, pagrindinė priežastis – Kanto gnoseologinis fundamentalizmas arba savos rūšies technomokslinė religija. Kantas fetišizuoja tik vieną juslinės patirties tipą – *dirbtinę* patirtį, pagaminamą technomokslinio eksperimento terpėje. Juslinį patyrimą Kantas visai klaidingai redukuoja tik į technomokslinį eksperimentą, išties *pagaminantį* savo objektą, bet kaip tik todėl visai nepagrįstai ignoruoja nemokslinį arba ikimokslinį juslinį patyrimą, kurio teritorija begalinė – tai visa, į jokių technomokslinės kalbos modelius neredukuojama akivaizdžiai atsiveriančio juslinio pasaulio įvairovė, netarpiškai pagaunama juslinė Tikrovė, nei savo metafiziniu rangu, nei savo intensyvumu, nei savo praktine reikšme, nei savo „tiesa“ nė per nago juodymą

nenusileidžianti technomokslinio eksperimento duotims. Maža to: technomokslinis eksperimentinis patyrimas tėra labai mažas, nyksta- mai menkas, periferinis totalinio juslinio patyrimo segmentas, tik *vienas* iš nesuskaičiuojamų gyvojo juslinio patyrimo tipų: šitokio redukuoto patyrimo provaizdis – juslinės duotys ekrane arba prietaiso skydelyje. Juslinį patyrimą redukuoti tik į technomokslinį eksperimentą, – o taip ir daro Kantas, – reiškia beviltiškai supaprastinti, susiaurinti ar net suprimityvinti tikrojo juslinio patyrimo teritoriją ir šitaip sunaikinti patį patyrimą. Technomokslinis eksperimentas – tai totalinio juslinio patyrimo Prokrusto lova. Pridursiu, kad ir kantiškasis, ir technomokslinis juslinio patyrimo redukavimas į skurdų techninio eksperimento modelį tik pratęsia Vakarų metafizikos, iš pat pradžių (Parmenido paradigma) orientuotos į *dirbtinį patyrimą*, arba į *dirbtinę duotį*, klaidą. Tikra yra tai, kas sukurta žmogaus intelekto, – štai pamatinė Vakarų metafizikos tezė, kurią navi- vai perima modernusis technomokslo, o įkan- din jo – ir Kantas.

5. Didieji klysta didingai. Jų klaida nėra tik jų asmeninė klaida; ne, tai visuotinis prietas, tapęs asmenine idiosinkrazija. Kanto idiosinkra- zija tėra Parmenido, Platono, Galilėjaus ir New- tono, t. y. metafizinio-technomokslinio reduk- cionizmo – paniekos normaliam jusliniam pa- tyrimui, ir „eksperimentinės“ idiosinkrazijos va- riantas, o sykiu antropomorfinio ir antropocen- trinio naivumo dokumentas. Žmogiškumas „aukščiau“ už nežmogiškumą, dirbtinumas „ge- resnis“ už natūralumą, tai, kas pagaminta, „tik- riau“ už tai, kas nepagaminta, – štai pamatinis

šio dokumento turinys. Kaip sunku įveikti šią idiosinkraziją – panieką jusliniam patyrimui, ro- do tas faktas, kad, be Herakleito, atsilaikyti prieš „eksperimentinio“ redukcionizmo pagundą pa- vyko tik dar vienam didžiam Vakarų mąstyto- jui. Tai Goethe, savo spalvų teorija parodęs, kad tikrasis juslinis patyrimas, atitinkantis „patį daik- tą“, negali ir neturi būti redukuotas į skurdų, naivų ir realią, „paties fenomeno“ diktuojamą situaciją visiškai iškreipiantį „eksperimentinį“ pseudopatyrimą, Parmenido, Platono, Descar- tes'o, Galilėjaus, Newtono ir, žinoma, Kanto (nors ne tik jų) pastangomis paverstą *pavyzdiniu* ir net vieninteliu tikru patyrimo modeliu. Ma- no galva, Goethe be išlygų teisus, o ne Newto- nas ir Kantas. Manyti, kad „tikrasis“ juslinis pa- tyrimas įmanomas tik *laboratorijoje*, ar tik pasi- telkiant *prietaisą* (pavyzdžiui, teleskopą, mik- roskopą ar kompiuterį), yra daugiau negu nai- vu, o gal net pavojinga.

6. Ar ne laikas apriboti technomokslo pre- tenzijas į „tikrojo“ patyrimo monopolį? Ar ne laikas pagaliau aiškiai suprasti Vakarų metafizikos, technomokslo, Newtono ir Kanto (lygiai kaip ir pokantiškosios epochos mąstytojų – He- gelio, Marxo, Nietzsche's, Heideggerio) klaidą ir labai rimtai permąstyti neįkainojamą Goethe's pamoką: tikrojo juslinio patyrimo laukas – visas akivaizdžiai (be „eksperimento“ akinių) regimas, tiesiogiai (be „eksperimento“ ausinių), tiesiogiai (be „eksperimento“ dujokaukės) uodžiamas, tie- siogiai (be „eksperimento“ sensorių) lytamas ir tiesiogiai (be „eksperimento“ genetiškai modifi- kuoto skonio) ragaujamas čia – pasaulis, atve- riantis begalinę *kokybinę* jauslumo įvairovę, nere- dukuojamą į jokias *kiekybines* duotis.

KANT'S CONCEPT OF EXPERIENCE

Arvydas Šliogeris

Summary

The paper deals with Kant's concept of experience. It is argued that Kant treats experience rather narrowly – as an analogue of techno-scientific experiment. Such an approach excludes an option to treat experience as the encounter with the transcendent Other. By the

same way the techno-scientific prejudice is established that the true experience is possible in laboratory only.

Keywords: experience, techno-science, thinking, being.

Iteikta 2005 08 30